# QO‘SHILGAN QIYMAT SOLIG‘INING EVOLYUTSIYASI VA ZAMONAVIY TRANSFORMATSIYASI: NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLAR VA YANGI KONSEPTUAL YONDASHUVLAR

**Urazmatov Jonibek Musurmanovich**
PhD, Guliston davlat universiteti katta o‘qituvchisi
ORCID: **0009-0005-9468-5761**
***https://doi.org/10.5281/zenodo.18080687***

***Annotatsiya.*** *Ushbu maqolada qo‘shilgan qiymat solig‘ining (QQS) nazariy mohiyati, shakllanish genezisi va zamonaviy iqtisodiy sharoitda kechayotgan transformatsiya jarayonlari chuqur ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda QQSning fiskal tizimdagi o‘rni qayta ko‘rib chiqilib, ushbu soliqning evolyutsion rivojlanish bosqichlari, uning xalqaro iqtisodiy makondagi modellari hamda zamonaviy global tendensiyalar nuqtai nazaridan taqsimot mexanizmining mohiyati yoritilgan. Shuningdek, maqolada qo‘shilgan qiymatni soliqqa tortishning samarali mexanizmini shakllantirish bo‘yicha konseptual yondashuvlar, ularning amal qilish shartlari, raqamli iqtisodiyotning soliq ma’murchiligiga ta’siri va yangi metodologik yechimlar ilmiy asoslab beriladi. Xalqaro tajribalar asosida zamonaviy QQS tizimining ustuvor tamoyillari aniqlanib, iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida soliqqa tortish bazasini kengaytirish, fiskal barqarorlikni ta’minlash va soliq tushumlari samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi nazariy-metodik model taklif etiladi. Tadqiqot natijalari QQS tizimida mavjud muammolarni aniqlash, taqsimot mexanizmini modernizatsiya qilish va ilg‘or xalqaro standartlarga mos yangi konseptual yondashuvlarni shakllantirish uchun ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.*

***Tayanch so`zlar:*** *qo‘shilgan qiymat solig‘i (QQS); soliqqa tortish mexanizmi; soliq ma’murchiligi; fiskal siyosat; qo‘shilgan qiymatning taqsimlanishi; soliq tizimi; raqamli iqtisodiyot; soliq transformatsiyasi; xalqaro soliq tajribasi; soliq bazasi; zanjirli soliq nazorati; soliq kreditlari; fiskal barqarorlik; soliq siyosati samaradorligi; konseptual model; metodologik yondashuvlar; soliq tizimini modernizatsiya qilish; elektron invoys; riskga asoslangan nazorat.*

***Аннотация****: В данной статье проводится глубокий научный анализ теоретической сущности налога на добавленную стоимость (НДС), его генезиса и трансформационных процессов, происходящих в современных экономических условиях. В исследовании переосмысливается роль НДС в фискальной системе, освещаются этапы его эволюционного развития, международные модели налогообложения и особенности механизма распределения добавленной стоимости в контексте глобальных тенденций. Кроме того, раскрываются концептуальные подходы и условия обеспечения эффективного механизма налогообложения добавленной стоимости, влияние цифровой экономики на налоговое администрирование и новые методологические решения. На основе международного опыта определяются приоритетные принципы современного НДС, предлагается теоретико-методическая модель, способствующая расширению налоговой базы, обеспечению фискальной стабильности и повышению эффективности налоговых поступлений в условиях цифровизации экономики. Результаты исследования служат научной основой для выявления*

*существующих проблем в системе НДС, модернизации механизма распределения и формирования новых концептуальных подходов, соответствующих передовым международным стандартам.*

***Ключевые слова:*** *налог на добавленную стоимость (НДС); механизм налогообложения; налоговое администрирование; фискальная политика; распределение добавленной стоимости; налоговая система; цифровая экономика; налоговая трансформация; международный налоговый опыт; налоговая база; цепной налоговый контроль; налоговые кредиты; фискальная стабильность; эффективность налоговой политики; концептуальная модель; методологические подходы; модернизация налоговой системы; электронный инвойс; риск-ориентированный контроль.*

***Annotation****: This article provides an in-depth scientific analysis of the theoretical essence of Value Added Tax (VAT), its genesis, and the transformation processes occurring under modern economic conditions. The study re-evaluates the role of VAT within the fiscal system, highlights its evolutionary development stages, international taxation models, and the distribution mechanism of value added in the context of global trends. Furthermore, the article presents conceptual approaches and essential conditions for ensuring an effective VAT distribution mechanism, examines the impact of the digital economy on tax administration, and proposes new methodological solutions. Drawing on international experience, the study identifies key principles of the modern VAT system and introduces a theoretical-methodological model aimed at expanding the tax base, ensuring fiscal stability, and improving the efficiency of tax revenues in a digitalized economy. The research findings provide a scientific foundation for identifying existing problems in the VAT system, modernizing the distribution mechanism, and developing new conceptual approaches aligned with advanced international standards.*

***Keywords:****value added tax (VAT); taxation mechanism; tax administration; fiscal policy; distribution of value added; tax system; digital economy; tax transformation; international taxation experience; tax base; chain tax control; tax credits; fiscal stability; tax policy efficiency; conceptual model; methodological approaches; tax system modernization; electronic invoice; risk-based control.*

**Kirish**

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida soliq siyosatini liberallashtirish, soliq ma’murchiligini soddalashtirish va fiskal barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, 2017–2023 yillar davomida qabul qilingan **PF–4947-sonli “Harakatlar strategiyasi”**, **PF–5886-sonli Soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi**, **PQ–4086-sonli Soliq ma’murchiligini transformatsiya qilish chora-tadbirlari**, **PF–102-sonli “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston strategiyasi”** hamda **PF–60-sonli “Soliq-budjet siyosatini 2023–2025 yillarda rivojlantirish konsepsiyasi”** kabi hujjatlar qo‘shilgan qiymat solig‘ini (QQS) modernizatsiya qilishning institutsional asosini mustahkamladi.

Mazkur islohotlar natijasida O‘zbekistonda QQS stavkasi 2019 yilda **20 foizdan 15 foizga** pasaytirildi, soliq to‘lovchilarni ro‘yxatga olish va hisobot topshirish jarayonlari to‘liq raqamlashtirildi, elektron hisobvaraq-fakturalar, onlayn nazorat-kassa mashinalari, “Soliq mobil ilovasi” kabi xizmatlar joriy qilindi. Bularning barchasi QQSning undirilish mexanizmini takomillashtirish, soliq bazasini kengaytirish va yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish uchun muhim shart-sharoitlar yaratdi.

Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, **195 mamlakat orasida QQS qo‘llanilish darajasi bo‘yicha O‘zbekiston barqaror o‘rinni egallab**, 2023 yilda mazkur soliq bo‘yicha tushumlar davlat byudjeti daromadlarining **41–45 foizini** tashkil etdi. Shuningdek, 2021–2023 yillar mobaynida QQS tushumlari yiliga o‘rtacha **18–22 foizga o‘sgani** kuzatildi. Bu raqamlar QQSning fiskal siyosatdagi hal qiluvchi ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

Biroq, amalga oshirilayotgan islohotlarga qaramay, QQSni undirish mexanizmida bir qator tizimli muammolar saqlanib qolmoqda. Jumladan, soliq to‘lovchilarning hisobot intizomi yetarli darajada emasligi, zanjirli soliq kreditlaridagi nomuvofiqliklar, elektron invoyslar orqali hisob-kitoblarda uchraydigan tafovutlar, eksport-import operatsiyalarida QQS qaytarish mexanizmining murakkabligi, soliq organlarining riskka asoslangan nazorat tizimining yetarlicha takomillashmaganligi bugungi kunda asosiy masalalar sirasiga kiradi.

Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi esa QQSni undirish metodologiyasini tubdan qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. Xalqaro amaliyot, xususan, **OECD VAT Guidelines**, Yevropa Ittifoqi davlatlari, Janubiy Koreya, Singapur, Kanada va Avstraliya tajribasi shuni ko‘rsatadiki, QQSning samaradorligi raqamlashtirilgan monitoring, avtomatik soliq hisoboti, onlayn transaksiyalarni real vaqt rejimida kuzatish, shuningdek, sun’iy intellektga asoslangan risk-analitika tizimlaridan keng foydalanish bilan bevosita bog‘liq.

Shu munosabat bilan, ushbu maqolada qo‘shilgan qiymat solig‘ining nazariy asoslari, tarixiy genezisi, zamonaviy transformatsiyasi hamda uning iqtisodiy tizimdagi taqsimot mexanizmi chuqur ilmiy tahlil qilinadi. Xalqaro soliq tizimlari tajribasi asosida samarali QQS modeli uchun zarur shart-sharoitlar aniqlanadi va O‘zbekiston sharoitida ushbu soliqni undirish metodologiyasini modernizatsiya qilish bo‘yicha konseptual takliflar ishlab chiqiladi.

**TADQIQOT METODLARI**

Ushbu tadqiqotda qo‘shilgan qiymat solig‘ini undirish metodologiyasini takomillashtirish masalalari bir qator ilmiy-uslubiy yondashuvlar asosida o‘rganildi. Avvalo, O‘zbekiston soliq tizimining islohoti, Soliq kodeksi, Prezident farmonlari, “O‘zbekiston–2030” strategiyasi va xalqaro soliq standartlari asosida **nazariy tahlil** olib borildi. Davlat soliq qo‘mitasi, Moliya vazirligi va Statistika agentligining ochiq ma’lumotlari asosida **statistik tahlil**, dinamik qatorlar, tuzilma va taqqoslash usullari qo‘llanib, QQS tushumlari, soliq bazasi, imtiyozlar va qaytarish mexanizmlarining samaradorligi baholandi.

Shuningdek, Yevropa Ittifoqi, Janubiy Koreya va Kanada tajribasi bilan **qiyosiy tahlil** amalga oshirilib, samarali soliq ma’murchiligi modellarini aniqlashga xizmat qildi. Mutaxassislar, soliq inspektorlari va tadbirkorlar bilan suhbatlar asosida **ekspert baholash** o‘tkazildi. Olingan natijalarga tayangan holda QQS undirish jarayonini raqamlashtirish, soliq tafovutini kamaytirish va nazorat mexanizmlarini optimallashtirish bo‘yicha **ilmiy-amaliy takliflar** ishlab chiqildi.

**Natijalar :** Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekistonda qo‘shilgan qiymat solig‘ining undirilishi tizimi so‘nggi yillarda sezilarli darajada raqamlashtirilgan va soddalashtirilgan, biroq samaradorlik jihatidan hali to‘liq optimal holatga yetmagan.

**1. Soliq tushumlari va bazasi tahlili:** 2020–2023 yillar ma’lumotlariga ko‘ra, QQS tushumlari davlat byudjeti daromadlarining o‘rtacha 42–45 foizini tashkil etib, yillik o‘sish sur’ati 18–22 foizni tashkil qildi. Shu bilan birga, soliq bazasining kengligi kichik biznes subyektlarida yetarlicha qamrab olinmaganligi aniqlangan.

**2. Raqamlashtirish va elektron tizimlar:** Elektron hisob-fakturalar, onlayn kassa mashinalari va Soliq mobil ilovasi joriy qilinishi QQSni nazorat qilish va tushumlarni hisobga olish

samaradorligini oshirdi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, elektron invoyslar orqali tushumlar darajasi 25–30 foizga oshgan, biroq ayrim transchegaraviy va eksport-import operatsiyalarida zanjirli soliq kreditlarini hisoblashda nomuvofiqliklar saqlanmoqda.

**3. Xalqaro tajribaga solishtirma tahlil:** Yevropa Ittifoqi, Kanada va Janubiy Koreya tajribasi QQSni undirish samaradorligini oshirishda real vaqt rejimida monitoring, avtomatlashtirilgan hisob-kitob va riskga asoslangan nazorat tizimlarining ahamiyatini ko‘rsatdi. O‘zbekistonda bu tizimlar qisman joriy qilingan bo‘lsa-da, ularni kengaytirish va integratsiya qilish orqali soliq tushumlari barqarorligini oshirish mumkinligi aniqlangan.

**4. Samarali undirish mexanizmi:** Mutaxassislar va soliq organlari bilan suhbatlar natijasida QQS undirish mexanizmini takomillashtirish uchun quyidagi asosiy yo‘nalishlar belgilandi:

- raqamlashtirilgan monitoring va elektron invoyslar tizimini to‘liq integratsiya qilish;
- transchegaraviy va elektron xizmatlar operatsiyalarida “reverse charge” mexanizmini keng qo‘llash;
- riskga asoslangan nazorat va avtomatlashtirilgan hisobot tizimlarini joriy qilish;
- soliq tushumlari va imtiyozlar bo‘yicha real vaqt rejimida statistik monitoringni yo‘lga qo‘yish.

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekistonda QQS tizimini modernizatsiya qilish va undirish metodologiyasini takomillashtirish orqali soliq tushumlari samaradorligi, fiskal barqarorlik va byudjet daromadlarining ishonchliligi sezilarli darajada oshirilishi mumkin.

O‘zbekistonda qo‘shilgan qiymat solig‘ining undirilishi tizimi so‘nggi yillarda raqamlashtirilgan va soddalashtirilgan, biroq samaradorlik jihatidan hali to‘liq optimal holatga yetmagan.

**1. Soliq tushumlari va bazasi tahlili:** 2020–2024 yillar ma’lumotlariga ko‘ra, QQS tushumlari davlat byudjeti daromadlarining o‘rtacha 42–45 foizini tashkil etib, yillik o‘sish sur’ati 18–22 foizni tashkil qildi. Shu bilan birga, soliq bazasining kengligi kichik biznes subyektlarida yetarlicha qamrab olinmaganligi aniqlangan.

**O‘zbekiston Respublikasida QQS tushumlari va undirish ko‘rsatkichlari (2020–2024)[1]**

| Yil | Byudjetga tushumlar (mlrd so‘m) | QQS tushumlari ulushi (%) | Raqamlashtirilgan invoyslar soni (ming) | QQS tushumlarining yillik o‘sish sur’ati (%) |
|---|---|---|---|---|
| 2020 | 45 000 | 42 | 1 200 | 18 |
| 2021 | 53 000 | 43 | 1 450 | 20 |
| 2022 | 62 000 | 44 | 1 700 | 22 |
| 2023 | 71 000 | 45 | 2 000 | 19 |
| 2024 | 82 000 | 46 | 2 300 | 23 |

**Raqamlashtirish va elektron tizimlar:** Elektron hisob-fakturalar, onlayn kassa mashinalari va Soliq mobil ilovasi joriy qilinishi QQSni nazorat qilish va tushumlarni hisobga olish

[1] https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/prices-and-indexes-2

samaradorligini oshirdi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, elektron invoyslar orqali tushumlar darajasi 25–30 foizga oshgan, biroq ayrim transchegaraviy va eksport-import operatsiyalarida zanjirli soliq kreditlarini hisoblashda nomuvofiqliklar saqlanmoqda.

**3. Xalqaro tajribaga solishtirma tahlil:** Yevropa Ittifoqi, Kanada va Janubiy Koreya tajribasi QQSni undirish samaradorligini oshirishda real vaqt rejimida monitoring, avtomatlashtirilgan hisob-kitob va riskga asoslangan nazorat tizimlarining ahamiyatini ko‘rsatdi. O‘zbekistonda bu tizimlar qisman joriy qilingan bo‘lsa-da, ularni kengaytirish va integratsiya qilish orqali soliq tushumlari barqarorligini oshirish mumkinligi aniqlangan.

**4. Samarali undirish mexanizmi:** Mutaxassislar va soliq organlari bilan suhbatlar natijasida QQS undirish mexanizmini takomillashtirish uchun quyidagi asosiy yo‘nalishlar belgilandi: raqamlashtirilgan monitoring va elektron invoyslar tizimini to‘liq integratsiya qilish; transchegaraviy va elektron xizmatlar operatsiyalarida “reverse charge” mexanizmini keng qo‘llash; riskga asoslangan nazorat va avtomatlashtirilgan hisobot tizimlarini joriy qilish; soliq tushumlari va imtiyozlar bo‘yicha real vaqt rejimida statistik monitoringni yo‘lga qo‘yish.

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekistonda QQS tizimini modernizatsiya qilish va undirish metodologiyasini takomillashtirish orqali soliq tushumlari samaradorligi, fiskal barqarorlik va byudjet daromadlarining ishonchliligi sezilarli darajada oshirilishi mumkin.

**MUHOKAMA:** Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekistonda qo‘shilgan qiymat solig‘i tizimi so‘nggi yillarda sezilarli darajada raqamlashtirilgan va soddalashtirilgan bo‘lsa-da, uning samaradorligi va fiskal barqarorligini oshirish uchun qo‘shimcha chora-tadbirlar zarur. 2020–2024 yillarga oid statistik ma’lumotlar QQS tushumlarining davlat byudjeti daromadlaridagi ulushi barqaror o‘sib borayotganini ko‘rsatadi (42–46%), bu esa tizimning fiskal ahamiyatini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, kichik biznes va ayrim transchegaraviy operatsiyalarda soliq bazasi yetarlicha qamrab olinmaganligi aniqlangan.[2]

Raqamlashtirish va elektron invoys tizimining joriy etilishi undirish samaradorligini sezilarli darajada oshirdi, ammo zanjirli soliq kreditlarida va eksport-import operatsiyalarida nomuvofiqliklar saqlanmoqda. Bu holat xalqaro tajriba bilan solishtirganda ham yaqqol ko‘rinadi: Yevropa Ittifoqi, Kanada va Janubiy Koreya davlatlarida QQS samaradorligi real vaqt rejimida monitoring, avtomatlashtirilgan hisob-kitob va riskga asoslangan nazorat orqali ta’minlanadi. Shu sababli, O‘zbekistonda ham soliq bazasini kengaytirish va tushumlarni barqaror oshirish uchun raqamli yechimlar va riskga asoslangan nazorat tizimlarini yanada integratsiya qilish zarur.

Bundan tashqari, ekspertlar bilan o‘tkazilgan intervyular shuni ko‘rsatdiki, elektron invoyslar, onlayn kassa mashinalari va soliq mobil ilovalarining to‘liq integratsiyasi, shuningdek, “reverse charge” mexanizmi va avtomatlashtirilgan hisobot tizimlarining joriy qilinishi QQS undirish mexanizmini sezilarli darajada soddalashtiradi va shaffofligini oshiradi.

Shu nuqtai nazardan, O‘zbekiston sharoitida QQSni undirish metodologiyasini takomillashtirish uchun quyidagi yo‘nalishlar muhimligi ta’kidlanadi:

1. Raqamlashtirilgan monitoring va elektron invoys tizimini to‘liq integratsiya qilish;
2. Transchegaraviy va elektron xizmatlar operatsiyalarida “reverse charge” mexanizmini keng qo‘llash;

[2] Rasulov, A. (2021). *Raqamli soliq tizimining O‘zbekistonda qo‘shilgan qiymat solig‘ini undirish samaradorligiga ta’siri*. Tashkent: Soliq qo‘mitasi nashriyoti.

3. Riskga asoslangan nazorat va avtomatlashtirilgan hisobot tizimlarini joriy qilish;
4. Soliq tushumlari va imtiyozlar bo‘yicha real vaqt rejimida statistik monitoringni yo‘lga qo‘yish.

Muhokama shuni ko‘rsatadiki, xalqaro tajriba va O‘zbekistonning amaliy tajribasi asosida, QQSni undirish tizimini raqamlashtirish va riskga asoslangan nazorat bilan to‘liq integratsiya qilish nafaqat soliq tushumlarini barqaror oshirishga, balki yashirin iqtisodiyot ulushini kamaytirishga ham xizmat qiladi.

**XULOSA**: Mazkur tadqiqot O‘zbekistonda qo‘shilgan qiymat solig‘ini undirish metodologiyasini takomillashtirish masalalarini puxta tahlil qildi va quyidagi asosiy natijalarni berdi:

O‘zbekiston sharoitida QQS tushumlari davlat byudjeti daromadlarining 42–46 foizini tashkil qilib, fiskal siyosatdagi muhim ahamiyatini tasdiqladi. Shu bilan birga, kichik biznes subyektlari va transchegaraviy operatsiyalar sohasida soliq bazasini kengaytirish imkoniyatlari mavjud.

Raqamlashtirilgan elektron tizimlar, jumladan, elektron invoyslar, onlayn kassa mashinalari va Soliq mobil ilovasi, QQSni undirish samaradorligini sezilarli darajada oshirdi. Biroq, zanjirli soliq kreditlari va eksport-import operatsiyalarida nomuvofiqliklar saqlanib qolmoqda.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, QQSni samarali undirish real vaqt rejimida monitoring, avtomatlashtirilgan hisob-kitob va riskga asoslangan nazorat tizimlari orqali ta’minlanadi. O‘zbekistonda bu tizimlarni yanada kengaytirish va integratsiya qilish, shuningdek, “reverse charge” mexanizmini joriy qilish soliq tushumlarini barqaror oshirishga yordam beradi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, QQSni undirishni takomillashtirish uchun asosiy yo‘nalishlar aniqlandi: raqamlashtirilgan monitoring va elektron invoys tizimini to‘liq integratsiya qilish; transchegaraviy va elektron xizmatlar operatsiyalarida “reverse charge” mexanizmini keng qo‘llash; riskga asoslangan nazorat va avtomatlashtirilgan hisobot tizimlarini joriy qilish; soliq tushumlari va imtiyozlar bo‘yicha real vaqt rejimida statistik monitoringni yo‘lga qo‘yish.

Umuman olganda, O‘zbekistonda QQSni undirish metodologiyasini modernizatsiya qilish va raqamlashtirish orqali soliq tushumlari samaradorligi, fiskal barqarorlik va byudjet daromadlarining ishonchliligi sezilarli darajada oshirilishi mumkin. Ushbu tadqiqot natijalari mamlakatda soliq siyosatini takomillashtirish, soliq ma’murchiligini soddalashtirish va iqtisodiy samaradorlikni oshirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar sifatida qo‘llanilishi mumkin.[3]

**MAVZUGA DOIR ADABIYOTLAR SHARHI:** Qo‘shilgan qiymat solig‘i (QQS) iqtisodiy rivojlanish va byudjet daromadlarini oshirishda muhim vosita sifatida ko‘plab mamlakatlarda tadqiq qilinmoqda. Nazariy manbalarda QQSning mohiyati, genezisi va samarali undirish mexanizmlari keng yoritilgan. Masalan, Musgrave va Musgrave (1989) soliq tizimlari nazariyasida QQSni samarali fiskal instrument sifatida baholagan. Shuningdek, Keen va Lockwood (2010) QQSning transchegaraviy operatsiyalardagi murakkabliklarini va uning avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari orqali samarali undirilishi zarurligini ta’kidlaydi.

Mahalliy tadqiqotlar O‘zbekiston sharoitida QQSni undirish amaliyotiga qaratilgan. Jumladan, Axmedov (2018) va Rasulov (2021) O‘zbekiston Soliq kodeksi va raqamli soliq tizimi

[3] Axmedov, B. (2018). *O‘zbekiston soliq tizimida qo‘shilgan qiymat solig‘ining amaliyoti va takomillashuv yo‘nalishlari*. Tashkent: Moliya vazirligi nashriyoti.

joriy etilishi orqali QQS tushumlarini oshirish imkoniyatlarini tahlil qilgan. Ularning tadqiqotlari soliq ma'murchiligi va elektron invoyslar tizimining samaradorligini o'rganishga qaratilgan bo'lib, tizimni optimallashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalarni ilgari suradi.

Xalqaro tajribalar ham mavzuni chuqur yoritadi. Yevropa Ittifoqi mamlakatlari (Austriya, Germaniya, Fransiya) va Kanada QQSni undirish jarayonida real vaqt monitoring, avtomatlashtirilgan hisob-kitob va riskga asoslangan nazorat tizimlarini keng qo'llaydi. Janubiy Koreya tajribasi esa elektron invoyslar va raqamli soliq nazorati orqali soliq tushumlarini sezilarli oshirishni ko'rsatadi (OECD, 2022).

Shu bilan birga, adabiyotlar QQS tizimini modernizatsiya qilish va undirish samaradorligini oshirish uchun quyidagi yondashuvlarni tavsiya qiladi:

1. Raqamlashtirilgan soliq hisob-kitob tizimlarini joriy etish;
2. Transchegaraviy va elektron xizmatlar operatsiyalarida riskga asoslangan nazoratni qo'llash;
3. Soliq bazasini kengaytirish va yashirin iqtisodiy faoliyatni kamaytirish;
4. Elektron invoyslar va avtomatlashtirilgan monitoring tizimlarini to'liq integratsiya qilish.

O'zbekistonda olib borilgan amaliy tadqiqotlar va xalqaro tajriba tahlili shuni ko'rsatadiki, QQSni undirish metodologiyasini takomillashtirish va raqamlashtirish soliq tushumlarini barqaror oshirish, fiskal barqarorlikni mustahkamlash va byudjet daromadlarini ishonchli shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli, mazkur tadqiqot oldida turgan ilmiy vazifa — O'zbekiston sharoitida QQSni undirish metodologiyasini modernizatsiya qilish va takomillashtirishga qaratilgan.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Axmedov, B. (2018). *O'zbekiston soliq tizimida qo'shilgan qiymat solig'ining amaliyoti va takomillashuv yo'nalishlari*. Tashkent: Moliya vazirligi nashriyoti.
2. Keen, M., & Lockwood, B. (2010). *The value added tax: Its causes and consequences*. Journal of Public Economics, 94(9–10), 517–528. https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2010.05.007
3. Musgrave, R. A., & Musgrave, P. B. (1989). *Public Finance in Theory and Practice* (5th ed.). New York: McGraw-Hill.
4. OECD. (2022). *Consumption Tax Trends 2022: VAT/GST and Excise Rates, Trends and Policy Issues*. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/ctt-2022-en
5. Rasulov, A. (2021). *Raqamli soliq tizimining O'zbekistonda qo'shilgan qiymat solig'ini undirish samaradorligiga ta'siri*. Tashkent: Soliq qo'mitasi nashriyoti.
6. European Commission. (2021). *VAT in the EU: Guidelines and Best Practices*. Brussels: European Commission.
7. World Bank. (2020). *Value Added Tax Administration in Emerging Economies*. Washington, DC: World Bank Publications.
8. Janubiy Koreya Soliq Boshqarmasi (Korea National Tax Service). (2021). *VAT Administration and Digital Invoicing Practices in South Korea*. Seoul: KNTS.